

In memoriam

professor Folkert Hellinga

Op 24 mei 2009 overleed prof. dr. ir. Folkert Hellinga, 91 jaar oud. Als geen ander heeft hij in de naoorlogse periode zijn stempel gedrukt op het ontwikkelen en uitdragen van de cultuurtechniek als wetenschappelijke opleiding, ten behoeve van de herinrichting van het landelijk gebied en de aanwinning van nieuw land. Daarnaast vervulde hij talloze bestuursfuncties op uiteenlopend gebied. Een terugblik op leven en werken van deze markante persoonlijkheid is hier op zijn plaats.

Folkert Hellinga werd geboren op 25 oktober 1917 in Utrecht uit Friese ouders. Niet lang daarna verhuisde het gezin naar Leeuwarden. Hellinga was een Fries en bleef dat zijn leven lang. Hij voelde zich met hart en ziel verbonden met de provincie en ging er graag en veel zeilen. In 1934 begon hij zijn studie aan de Landbouwhogeschool. De keuze voor Wageningen was vooral ingegeven door een bezoek aan het nog maar net drooggevalen Wieringermeer. De inrichting van de nieuwe polder was in volle gang. De aanblik daarvan liet hem zijn leven lang niet meer los. Niet zo verwonderlijk daarom dat een van zijn afstudeervakken de afwatering van de bodem en polderbemaling was, naast landbouwplantenteelt, landbouwscheikunde en landhuishoudkunde. Ook de keuze van zijn eerste baan weerspiegelt zijn belangstelling voor dit vak.

Na zijn afstuderen in februari 1940 trad hij in dienst van de Cultuurtechnische Dienst waar hij betrokken was bij ruilverkavelingen in Brabant en Limburg. Al na twee jaar stapte hij over naar de Provinciale Waterstaat van Zuid-Holland. Ook hier was zijn werk cultuurtechnisch van aard, zoals vaststelling van polderpeilen en verbetering van de afwatering. Daarnaast reserveerde hij brandstof (kolen, dieselolie) voor poldergemalen, teneinde in de

laatste fase van de oorlog het onder water lopen van laag gelegen gebieden te voorkomen. Na de bevrijding werd Hellinga hoofd van de Inspectie Zuid-Holland van de Rijksdienst voor het Landbouwherstel. Zijn taken omvatten onder andere het herstel en de verbetering van de afwatering, het dichten van tankgrachten, het opruimen van stellingen en het administratief afhandelen van schaden.

Beide nog jong

Op 16 september 1947 werd Hellinga benoemd tot eerste hoogleraar Cultuurtechniek. Nog geen dertig jaar oud was hij zelf misschien nog wel het meest verbaasd over zijn benoeming, vooral omdat hij voor zijn gevoel nog maar kort in de praktijk werkzaam was. Maar hij zou, zo stelde hij in zijn enkele maanden later uitgesproken inaugurele rede, zijn best doen het in hem gestelde vertrouwen niet te beschamen. 'De leer van de cultuurtechniek in Nederland en Uw nieuwe hoogleraar zijn beide nog jong. Dat de laatste niet bij de ontwikkeling van de eerste ten achter zal blijven, daaraan zal ik mij met kracht en geestdrift wijden.'

De cultuurtechniek was van Pruisische oorsprong. Het werd voor het eerst in 1876 aan de Landbouvacademie in Bonn Poppelsdorf onderwezen en omschreven als de op de bodemcultuur toegepaste waterbouwkunde. Met andere woorden: de optimalisatie van de landbouwkundige productieomstandigheden door middel van ingrepen in bodem en water. Bij de oprichting van de Landbouwhogeschool in 1917 werd het in het studieprogramma opgenomen, zij het gesplitst in twee vakken: de leer van de afwatering van de bodem en de polderbemaling en de leer van de grondverbetering, met voor elk vak een hoogleraar. In 1942 kwam er een zelfstandige cultuurtechnische studierichting, maar pas met de benoeming van Hellinga werden de verschillende onderdelen in één leeropdracht samengevoegd. Niet voor niets droeg zijn inaugurele rede de titel De cultuurtechniek als samenhangend geheel. Aan de instelling van de leerstoel zal de opmars van de ruilverkaveling als instrument van plattelandsinrichting niet vreemd zijn geweest.

Landschapsschoon en ruimtelijke ordening

Hellinga loste zijn belofte in en ging voortvarend te werk. Terwijl er weinig was waar

hij op kon terugvallen. Het cultuurtechnisch onderzoek stond nog in de kinderschoenen; veel kennis was in de eerste plaats aan de praktijk ontleend. Wel kreeg het onderzoek een stevige impuls met de aanleg van de IJsselmeerpolders en met de herverkaveling van het in de oorlog geïnundeerde Walcheren en – enkele jaren later – van Zeeland na de watersnoodramp van 1953. Begin jaren vijftig werd bovendien het Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding in het leven geroepen, een van de voorlopers van het huidige Alterra.

Hellinga zette zich in voor het bundelen van krachten. Hierbij maakte hij gebruik van zijn talent om partijen bij elkaar te brengen en te verenigen op een gemeenschappelijke koers. In 1951 stond hij aan de wieg van de Studiekring voor Cultuurtechniek, het huidige Netwerk Land en Water, onderdeel van de Koninklijke Landbouwkundige Vereniging. De studiekring had tot doel het cultuurtechnisch onderzoek te beoefenen in kleine studiegroepen rond thema's als polderinrichting en ruilverkaveling, maar ook landschapschoon en ruimtelijke ordening. Daarnaast wilde zij een forum bieden voor de onderlinge gedachtewisseling over de voortgang van onderzoek en ervaring en de publicatie van onderzoeksresultaten bevorderen. Ten slotte ging het om samenwerking met de ongeveer gelijktijdig opgerichte Sectie voor Cultuurtechniek van de Afdeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Met zijn Delftse collega J.W. Thierry kwam Hellinga overeen dat studiekring en sectie gezamenlijk vergaderden en dat zou jarenlang zo blijven.

Negatief imago

Intussen groeide het aantal studenten als kool. Al in 1957 stond de teller op honderd afgestudeerden. In januari 1988 studeerde de duizendste cultuurtechnicus af. Tegelijkertijd verbreedde en verdiepte het vakgebied zich. Hellinga kon het al spoedig niet meer alleen af. Er kwamen hoogleraren bij voor waterzuivering, bodemtechniek, agrohydrologie en tropische cultuurtechniek. Onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen werden nieuwe toepassingsgebieden als recreatie en "natuurbouw" in de studie opgenomen, en er kwam geleidelijk meer aandacht voor planvorming en voor de ruimtelijke aspecten van de

‘Ik hoop dat de studie van dit merkwaardige maar uiterst boeiende vakgebied dat vroeger cultuurtechniek heette, zal blijven bijdragen aan ons landelijk gebied en in bredere zin aan onze samenleving’

cultuurtechniek. Het aantal stafleden groeide navenant. Door deze differentiatie ontstonden grote verschillen tussen de afgestudeerden. De ene cultuurtechnicus was de andere niet; in hun latere werk bekleedden ze vaak zeer uiteenlopende functies.

De studierichting bestaat nu niet meer als gevolg van toenemende specialisatie en een negatief imago van de naam cultuurtechniek. De verschillende vakgebieden waarin de cultuurtechniek werd opgesplitst, kregen een nieuwe naam, maar dat valt buiten het bestek van dit artikel.

Hellinga was een geboren docent. ‘Hij kon’, zoals zijn vrouw eens zei, ‘de dingen goed uitleggen.’ Hij was een van de eerste Wageningse hoogleraren die zijn colleges voorzag van heldere collegedictaten. Die waren van dermate kwaliteit dat het bijwonen van de colleges niet strikt noodzakelijk was. En toch liepen alle studenten bij hem juist wel college. Zijn boeiende, inspirerende en hier en daar relativerende verteltrant, maakte het moeilijk om weg te blijven. Ook stimuleerde hij een internationale oriëntatie in de studie via stages en excursies.

Geleidelijk aan ontwikkelde Hellinga steeds meer bestuurlijke activiteiten buiten zijn vakgebied. Twee daarvan springen in het oog. Hij was van 1965 tot 1970 rector magnificus van de Landbouwhogeschool. In die periode onderging de hogeschool een groot aantal ingrijpende veranderingen. De studentenrevolte van 1968 verliep ook in Wageningen tamelijk tumultueus, maar Hellinga reageerde beheerst en gaf prioriteit aan hervorming van de bestuursstructuur boven maatregelen tegen de actievoerders. Hij legde aan zijn veelal conservatieve collega's uit dat de studenten wel degelijk wisten waarom het ging. Ze toonden 'de kracht van de maatschappij om zich naar de toekomst op te trekken.'

Landbouw

Ook inhoudelijk veranderde er veel tijdens zijn rectoraat. Het klassieke landbouwpatroon werd doorbroken door de instelling van nieuwe studierichtingen als voeding en moleculaire wetenschappen, en nieuwe leerstoelen als planologie, industriële bedrijfskunde en theoretische teeltkunde. Andere bestaande studierichtingen werden herdoopt en zo ontstonden sociologie van de westerse gebieden, levensmiddelentechnologie, huis-

houdwetenschappen en economie. Ook veel andere, onder zijn leiderschap geïnspireerde, veranderingen in bijvoorbeeld de studieprogrammering en de vergroting van de doelmatigheid hebben gedurende een groot aantal jaren hun gunstige werking getoond. Maar niet alles werd direct aanvaard. Zo vroeg Hellinga zich tegen het einde van zijn rectoraat (1970) af of de naam Landbouwhogeschool nog wel de juiste verwijzing naar zijn identiteit was. Pas 27 jaar later werd landbouw uit de naam van de universiteit verwijderd.

Geweten van de samenleving

Van 1971 tot 1982 was Hellinga voorzitter van de Rijksplanologische Commissie, het voorportaal van de ministerraad voor beslissingen over ruimtelijke vraagstukken. Het was de tijd van de Derde Nota Ruimtelijke Ordening en die van de structuurschema's op terreinen als verkeer en vervoer, openluchtrecreatie, landinrichting, buisleidingen en militaire terreinen. Hellinga had als voorzitter een groot talent om een brug te slaan bij meningsverschillen tussen de betrokken ministeries. Hij stimuleerde een open gedachtewisseling over alle aspecten van een probleem; in sommige gevallen ging hij met de commissie ter plaatse kijken. Inhoudelijk bouwde hij daarbij voort op de drie traditionele functies van de ruimtelijke ordening die hij als volgt formuleerde: 1) zorg voor de vormgeving en inrichting van de ruimte; 2) fungeren als geweten van de samenleving ter zake van het gebruik van de ruimte; 3) de afweging van belangen en waarden.

Naast al zijn bestuurlijk werk bleef er minder tijd over voor de ontwikkeling van zijn eigen vakgebied, de cultuurtechniek. In latere jaren vroeg hij zich soms af of hij dat vakgebied niet te veel had verwaarloosd en zo onbedoeld mede aanleiding had gegeven tot de opsplitsing ervan. Niettemin bleef hij zich betrokken voelen. Een telkens terugkerend thema was wat eigenlijk onder cultuurtechniek moest worden verstaan. In zijn inaugurele rede had hij voorgesteld cultuurtechniek te omschrijven als het geheel van maatregelen en werken die voor een reeks van jaren leiden tot een hogere gebruikswaarde van de bodem. Maar deze omschrijving was niet erg specifiek en bood weinig houvast. Al spoedig verwerd het tot "cultuurtechniek is wat cultuurtechnici doen" of het plattere "rotzooien met water, grond en ruimte".

Duurzaamheid

Hellinga reageerde met een mengeling van ernst en zelfspot. In de jaren zeventig vroeg hij aandacht voor het beheer van de nieuw ingerichte gebieden. Hieraan was naar zijn oordeel een schromelijk gebrek. 'Cultuurtechnici doen wel, maar zien niet om', zo luidde zijn kritiek. De cultuurtechniek moest daarom worden uitgebreid met de bestudering van het feitelijk gebruik na inrichting: werden de gebieden gebruikt op de wijze als in het plan was bedoeld? Niet meer 'doe wel en zie niet om', maar cyclisch plannen: het werkelijke beheer en gebruik terugkoppelen naar bestemming en inrichting. Hiermee legde hij mede de basis voor het incorporeren van een meer op duurzaamheid gerichte benadering van het vakgebied. Hij hield daarbij vast aan de eenheid van het vakgebied. Nog in de jaren negentig pleitte hij, 'met de bescheidenheid die mij aan de zijlijn past', voor de hereniging van de natte en droge cultuurtechniek in één studierichting en één vakgroep. Als reden daarvoor voerde hij aan dat zich bij de multifunctionele inrichting van het landelijk gebied, ingewikkelde hydrologische problemen voordoen die hoge eisen stellen aan ontwerp en regeling van de waterbeheersing.

Gericht op de toekomst

Aan de verschuiving van cultuurtechniek naar landinrichting, een woord dat naar zijn zeggen al in het toenmalige Nederlands Oost-Indië bestond, heeft Hellinga het zijne bijgedragen. Zo was hij begin jaren zeventig voorzitter van een commissie die de inrichting van het gebied Volthe-De Lutte in Twente onderzocht en voorstellen deed voor de manier waarop de verschillende belangen in dit kleinschalige gebied met elkaar zouden kunnen worden verzoend in een inrichtingsplan. De aanleiding voor dit onderzoek was de groeiende kritiek op de gangbare manier van ruilverkaveling. De voorstellen van de commissie zouden de basis vormen voor de latere landinrichtingswetgeving.

Een ander belangrijk thema in het werk van Hellinga was zijn gerichtheid op de toekomst. Hij poogde normen te ontwikkelen aan de hand waarvan het ontwerp van de nieuwe inrichting van een gebied "toekomstvast" gemaakt kon worden, bijvoorbeeld normen voor ontwatering en voor het wegensysteem in relatie tot de verkaveling. Onderdeel van deze zoektocht was ook zijn voorzitterschap van

de medio jaren vijftig door de Centrale Cultuurtechnische Commissie ingestelde Werkgroep Ruilverkaveling die tot taak had grondslagen te ontwerpen waarmee de urgentievolgorde van ruilverkavelingen vast te stellen was. Tegen het einde van zijn actieve loopbaan boog Hellinga zich nogmaals over de vraag hoe om te gaan met de schaarse ruimte in ons land; het thema dat vele jaren diende als startpunt voor zijn inleidende colleges cultuurtechniek. Daarbij ging het hem er met name om hoeveel landbouwgrond er in Nederland zou moeten zijn. Dit was ook het thema van zijn afscheidsrede als hoogleraar, uitgesproken op 5 november 1981. De titel van die rede luidde Voldoende, goed land. Daarin brak hij een lans voor het uitvoeren van landgebruikstudies, onder andere om te bepalen hoeveel of hoe weinig rek de landbouw biedt aan andere ruimtelijke bestemmingen. Hij was voorstander van de inpoldering van het Markermeer en stond soms 'verbluft te kijken naar polders waarvan grote delen dras zullen worden gezet', zoals op Tiengemeten. Dit laatste zei hij in 2002 bij het vijftigjarig jubileum van "zijn" studierichting. Op de hem kenmerkende relativerende wijze voegde hij eraan toe dat zijn wensen en opvattingen intussen konden worden 'bijgezet in het domein van het verleden, van zo men wil, nostalgie. Wel waren wij in de context van de historische ontwikkeling zinvol en legitiem bezig. Nu is er een andere context waarbinnen cultuurtechniek wordt toegepast. Ik hoop dat de studie van dit merkwaardige maar uiterst boeiende vakgebied dat vroeger cultuurtechniek heette, zal blijven bijdragen aan ons landelijk gebied en in bredere zin aan onze samenleving.'

Inspiratie

Deze laatste uitspraak kan worden gelezen als Hellinga's eigen mission statement, als de kern van wat hem zijn lange leven lang dreef en bezighield, en waarmee hij velen heeft weten te inspireren. Voor zijn nationale en internationale wetenschappelijke en bestuurlijke werk ontving hij Koninklijke onderscheidingen, een eredoctoraat van de universiteit van Gembloux en de Franse Officier dans l'Ordre du Mérite Agricole. Tot slot spreken wij, mede namens allen die hem gekend hebben als leermeester of anderszins, onze grote dank uit voor al het goede dat hij voor landelijk Nederland heeft gedaan.

ADRI VAN DEN BRINK EN HUUB VAN LIER
Met bijdragen van Jan van den Ban, Leo Eppink en Cees Karssen